

EVREII ȘI „STEUA LUI DAVID” ÎN TIMPUL REGIMULUI ANTONESCU (1940-1944)

THE JEWS AND THE STAR OF DAVID DURING THE ANTONESCU REGIME (1940-1944)

Drd. Emanuel BĂLAN¹

Abstract: *In the authorities' view, the Jews were spies of the enemy, either directly, Soviet Bolshevism or the Anglo-American imperialists. All the legislative measures, orders and ordinances taken by the authorities, most of them having as issuer the Ministry of Interior, imposed on the Jews an exceptional regime. After the outbreak of the anti-Soviet war, on June 21, 1941 and the great pogrom in Iași in a number of localities in Moldova, the obligatory port of the yellow star was introduced for Jews. The fashion of stigmatizing Jews has its roots in the medieval period, being restored to contemporary practice by Hitler's Nazi regime since 1933.*

This distinctive sign, an element of Jewish discrimination, was imposed sporadically on the territory of Romania during the war. The sign was first introduced for the Jews who were obliged to work in the labor camps. Thus, by Regulation 2030, of July 12, 1941, signed by Antonescu, it was stated that the Jews from these detachments "will have on their left arm a yellow bracelet, 10 cm wide. The wearing of the distinctive sign was one of the many restrictive and discriminatory measures imposed on the Jews of Romania in the Antonescu regime (1940-1944).

Keywords: *jews, Antonescus regime, Filderman, the distinctive sign, criminal sanctions*

Regimul Antonescu a considerat populația evreiască, un inamic, un pericol pentru siguranța națională, considerându-i „mai vătămători decât pe dușmanii externi pentru că de la dușmanii din afară ne poate veni ciuntirea trupului țării – spunea mareșalul Antonescu – dar de la cei dinăuntru, otrăvirea și ticăloșirea sufletului neamului nostru”². Deci, în viziunea autorităților, evreii erau spioni ai inamicului, fie el direct, bolșevismul sovietic sau ai imperialiștilor anglo-americani. Toate măsurile legislative, ordine și ordonanțe luate de către autorități, cele mai multe având ca emitent Ministerul de Interne, au impus evreilor un regim excepțional.

După declanșarea războiului antisovietic, la 21 iunie 1941 și a marelui pogrom de la Iași într-o serie de localități din Moldova a fost introdus pentru evrei portul obligatoriu al stelei galbene. Obligarea evreilor de a purta un semn distinctiv nu a o

¹ Școala Doctorală de Științe Socio-Umane, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.

Acknowledgement: Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 125040, cu titlul: ”Dezvoltarea învățământului terțiar universitar în sprijinul creșterii economice - PROGRESSIO”, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020.

² *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri, 1940-1944* (ed. Lya Benjamin), Editura Hasefer, București, 1996, doc.60, p.168.

fost o creație a celui De Al Doilea Război Mondial. Stigmatul a apărut în evul mediu, la începutul mileniului I, când în lumea musulmană, creștinii și evreii, erau obligați să poarte un veșmânt special care să-i deosebească de musulmani.³ În Europa, Conciliul de la Luteran din 1215, din timpul Papei Inocențiu al III-lea, a impus purtarea semnului distinctiv, dar măsura nu a fost imediat aplicată.⁴ În spațiul german, începând cu secolul al XIII-lea, evreii erau obligați să poarte o pălărie țuguiată, de culoare galbenă.⁵ În spațiul românesc evreilor le era interzis să poarte hainele majorității. De exemplu, în diploma de privilegii acordate evreilor din Transilvania de către principele Gabriel Bethlen, se preciza că li se îngăduie portul lor, pentru a nu necinsti portul creștinilor.⁶ În Moldova, evreii nu aveau voie să poarte turbane turcești, iar în Țara Românească trebuiau să poarte doar haine „de culoare neagră sau vânătă”, fără „conduri galbeni sau roșii, ci numai negri”.⁷

Deci, moda stigmatizării evreilor își are rădăcinile în perioada medievală, fiind readusă în practica contemporană de regimul nazist a lui Hitler, încă din 1933.

Acest semn distinctiv, element de discriminare a evreilor, a fost impus sporadic pe teritoriul României în timpul războiului.

Semnul a fost introdus la început pentru evreii care prestau muncă obligatorie în detașamentele de muncă. Astfel prin Regulamentul 2030, din 12 iulie 1941, semnat de Antonescu se preciza că evreii din aceste detașamente „vor avea pe brațul stâng o brasardă de culoare galbenă, lată de 10 cm.”⁸

La 2 iulie 1941, comandantul garnizoane Huși a dat ordin ca evreii evacuați din oraș să poarte semnul distinctiv. Mai mult, la 4 iulie, șeful poliției Bacău a ordonat ca „orice evreu sau evreică” din oraș să poarte, în termen de 48 de ore „steaua evreiască”, formată din două triunghiuri din stofă galbenă în lungime de șase centimetri fiecare latură, în afară de evreii în uniformă și care servesc în armată. Delincvenții vor fi arestați imediat.⁹ La câteva zile distanță, la 8 iulie, prefectura Covurlui ordona tuturor evreilor să poarte semnul distinctiv. Federația reacționează față de aceste măsuri, și la 15 iulie remite autorităților un prim protest în care arată că „nici o lege nu a autorizat luarea acestei măsuri”, iar ordonanța „împedică populația evreiască de a circula, de a se alimenta sau de a se prezenta autorităților”.¹⁰ Din păcate și acest protest ca și altele, a rămas fără răspuns. Măsurile autorităților locale de impunere a semnului distinctiv au continuat, astfel că la începutul aceleiași luni, prefectul de Dorohoi ordonă evreilor să

³ Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 109.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Andrei Oișteanu, *Mythos & Logos*, Editura Nemira, București, 1999, pp. 229-243.

⁶ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, București, 1986, vol. I, p. 90.

⁷ *Idem*, vol II/1, București, 1986, p. 17, 32.

⁸ *Evreii din România între anii 1940-1944*, ed. Lya Benjamin, vol. I, Editura Hasefer, București, 1993, p. 159.

⁹ Lya Benjamin, Dumitru Hâncu, Hary Kuller, Ioan Șerbănescu, 1941. *Dureroasa fracturare a unei lungi conviețuiri*, Centrul pentru Studiarea Istoriei Evreilor din România, București, 2001, p. 78.

¹⁰ Jean Ancel, *Documents concernig the fate of Romanian jewry during the Holocaust*, Beate Klarsfeld Fountain, Jerusalem, 1986, vol. II, nr. 174, p. 461.

poarte acest semn. Și primăria Focșani, ordona la 14 iulie, ca toți evreii să poarte semnul distinctiv „format din două triunghiuri suprapuse pe fond alb.”¹¹

La 20 iulie, guvernatorul Bucovinei, lt-col Alexandru Rioșanu¹² a ordonat evreilor din întreaga provincie să poarte semnul distinctiv.¹³ Motivația acestei măsuri a fost că separarea va fi benefică statului, deoarece evreii, considerați ca elemente subversive, care pactizau cu inamicul bolșevic, iar femeile și fetele evreice care căutau compania soldaților români și germani pot fi un pericol pentru siguranța statului. Astfel, în opinia guvernatorului Bucovinei, este necesar să se ordone „– *sub sancțiune penală – ca toți evreii bărbați și femei să poarte obligatoriu și vizibil o brasardă de culoare albă, pe care să fie aplicată steaua evreiască, plină, în șase colțuri, în culoare neagră*”.¹⁴

În urma protestelor repetate ale comunității evreiești, la 31 august ministrul de interne Dumitru I. Popescu¹⁵ a promis lui Filderman să anuleze obligația purtării stelei evreiești introdusă în numeroase orașe din Moldova, dar promisiunea nu a fost onorată.¹⁶ Și la Iași, generalul Cârleț¹⁷, comandantul militar, a ordonat evreilor să

¹¹ *Idem*, nr. 188, p. 483.

¹² **Alexandru Rioșanu**, s-a născut în 1892 și a avut gradul de locotenent-colonel. După instaurarea regimului antonesciano-legionar, la 10 septembrie 1940, este numit subsecretar de stat la Ministerul de Interne și reconfirmat la 14 septembrie 1940 ca subsecretar de stat pe lângă Departamentul Internelor, pentru Poliție și Siguranță, în guvernul național-legionar. A ocupat această funcție până la 24 ianuarie, conducând operațiunea de reprimare a Rebeliunii legionare. În perioada iunie-august 1941 a fost guvernator al Bucovinei. A murit la 30 august 1941 în urma unei operații nereușite (Pavel Moraru, *Alexandru Rioșanu (1892–1941), un colonel la datorie*, în „Studii de Securitate și Apărare. Publicație Științifică”, nr. 2 (12) 2014, pp. 146-153).

¹³ Jean Ancel, *op.cit.*, vol. V, nr. 13, p. 20.

¹⁴ *Evreii din România între anii 1940-1944*, ed. Lya Benjamin, vol. III, Partea II, Editura Hasefer, București, 1997, doc. 240, p. 346.

¹⁵ **Dumitru I. Popescu**, general de corp de armată, născut în 1883. Absolvent al Școlii militare de artilerie și geniu din București și Școlii Superioare de Război. A urcat rapid treptele carierei militare, de la gradul de sublocotenent în 1903, până la cel de general de corp de armată în 1942. A fost comandantul militar la Capitalei în perioada statului național-legionar, apoi până la 23 August 1944, ministru de interne. Este arestat în aprilie 1946 și condamnat de către Tribunalul Poporului, la 10 de închisoare. Eliberat în aprilie 1956, i se fixează domiciliul obligatoriu în Bărăgan, comuna Lătești, iar din 1962 și până la moartea survenită în 1970, a trăit la Galați. (Ottmar Trașcă, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010, p. 260).

¹⁶ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. II, nr. 206, p. 502.

¹⁷ **Dumitru Carleț**, general de divizie, născut în 1888 la Miculești, Gorj. Absolvent al Școlii militare de artilerie și geniu din București și Școlii Superioare de Război. A urcat rapid treptele carierei militare. La intrarea României în Primul Război Mondial avea gradul de căpitan. S-a distins în luptele de la Jiu și Dragoslavele, la atacul de la Mărășești, apoi la urmărirea inamicului spre Soveja, la Negrilești, precum și în următoarele lupte de la Coșna (Tg. Ocna). La intrarea României în al Doilea Război Mondial, avea gradul de general de brigadă, fiind comandant secund al Diviziei 4 Infanterie (1941). În iulie 1941 este numit comandant militar al municipiului Iași fiind numit apoi la comanda Diviziei 8 Infanterie luptând la Odessa, în 1942 fiind înaintat la gradul de general de divizie. În 1944, după actul de la 23 august este numit secretar general al Ministerului de război, pentru ca apoi să fie numit la comanda Corpului 1(7) armată teritorial până în martie 1945, când este trecut în rezervă. Arestat de mai multe ori, judecat și

poarte „cusută pe partea stângă a pieptului, în mod vizibil pe fond negru, o stea cu 6 colțuri, 2 triunghiuri suprapuse din stofă sau pânză de culoare galbenă de dimensiunile 7 cm în diametru.”¹⁸ La Botoșani, comandantul militar a ordonat la 14 august, purtarea semnului, stabilind că cei care nu se conformează vor primi amendă de 10.000 de lei și o lună de închisoare.¹⁹

La 16 august 1941, Marele Stat-Major propunea într-o adresă către Președinția Consiliului de Miniștri, purtarea acestui semn, descriind și formatul acesteia, culoarea dar și pedepsele aplicate celor care nu o vor purta: „...de comun acord cu Ministerul de Interne cu care s-a luat legătura, Marele Stat Major propune semnul anexat, care are următoarele dimensiuni: laturile triunghiului-6 cm; laturile chenarului-8.5 cm/8,5 cm; grosimea laturilor (triunghi și chenar)-6 mm; fondul alb, triunghi și chenarul negru. Acest semn urmează a fi purtat pe pieptul stâng, de toți bărbații, femeile și copiii evrei; de asemenea va fi pus pe vitrinele magazinelor. Nerespectarea acestor dispozițiuni va fi sancționată cu amendă de la 10.000-40.000 de lei și închisoare de la 2-6 luni”.²⁰

La 18 august semnul a fost introdus și la Fălticeni din ordinul comandantului militar local.²¹ Un nou apel al lui Filderman de data aceasta către Marele Stat Major, adresat la 19 august 1941, de a anula purtarea semnului distinctiv așa cum îi promisese ministrul de interne, a rămas și de această dată fără răspuns.²² Steaua galbenă a fost purtată pentru scurt timp și la Piatra Neamț și Târgu-Neamț.²³

La 25 august, generalul Cernătescu²⁴, comandantul Comandamentului IV Teritorial, care cuprindea județele Iași, Baia, Botoșani, Roman, Bălți și Soroca, a ordonat ca toți evreii din cuprinsul comandamentului să poarte semnul distinctiv, înăsprind și pedepsele la 20.000 de lei amendă și cinci ani închisoare.²⁵ În Basarabia, la 26 august, Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău a transmis în teritoriu o adresă

achitat de două ori, a fost cercetat timp de 16 ani pentru acuzații de masacrare a evreilor la Iași. (Alesandru Duțu și Florica Dobre, *Drama generalilor români (1944-1964)*, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 60-68).

¹⁸ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 16, p. 22.

¹⁹ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 16, p. 22.

²⁰ Ottmar Trașcă, *op. cit.*, p. 231.

²¹ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 19, p. 27.

²² *Idem*, nr. 20, p. 28.

²³ Pincu Pascal, *Obștea evreilor din Piatra Neamț*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamț, 2005, p. 124; Bălan Emanuel, *Evreii din Târgu-Neamț. Istoria unei comunități*, Editura Hasefer, București, 2019, p. 119.

²⁴ **Constantin Cernătescu** (1887-?), militar de carieră. Absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie și al Școlii Superioare de Război. Urcă treptat în cariera militară de la gradul de sublocotenent în 1910 la cea de general de divizie în 1942. În perioada iunie 1941-februarie 1942 este comandantul Comandamentului 4 Teritorial; comandant al Brigăzii 3 Grăniceri (1942-1944), fiind trecut în rezervă în aprilie 1944 pentru limită de vârstă; este reintegrat în februarie 1945 și numit la comanda Corpului 5 Teritorial, apoi comandant al Etapelor armatei operative fiind trecut în rezervă în aprilie 1946. (Ottmar Trașcă, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010, p. 126).

²⁵ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 36, p. 75.

prin care informa că „Domnul Președinte al Consiliului de Miniștri a hotărât ca nici un evreu să nu poarte vreun semn distinctiv că este evreu, întrucât aceste semne pot da naștere la reacțiuni, cari nu sunt de dorit. Luați măsuri urgente de întocmai executare”.²⁶

Generalul Ioan (Jack) Popescu²⁷, adjunctul ministrului de interne, ordona la 4 septembrie ca toți evreii de pe teritoriul României să poarte „steaua lui David, stea cu 6 colțuri care va fi plasată într-un cadrude forma unui pătrat, cu dimensiunile de 8,5 cm/8,5 cm. De culoare neagră pe fond alb, cusută de haină în partea stângă a pieptului.”²⁸ La 5 septembrie, prefectul Poliției capitalei, generalul Gheorghe Radu, trimitea președintelui comunității de rit spaniol din București o ordonață prin care îi obliga pe evreii din capitală să poarte începând cu 9 septembrie semnul distinctiv.²⁹

La Roman, primarul a ordonat ca toți comercianții evrei să pună în vitrinele magazinelor o tăblițe cu inscripția „prăvălie jidovească” iar medicii evrei, să pună pe firmele acestora semnul distinctiv și inscripția „medic evreu”.³⁰

Pentru anularea ordinului privind purtarea acestui semn, a intervenit și Șef Rabinul Alexandru Șafran, care la 6 septembrie s-a adresat Patriarhului Nicodim cerând ca acesta să intervină pe lângă autorități.³¹ Pe 8 septembrie, Filderman este primit în audiență de Antonescu, și în urma discuțiilor, îi dă ordin lui Mihai Antonescu, „să se suprimă semnul în toată țara.”³²

Din fericire, la 9 septembrie 1941, Antonescu anulează ordinul prin care evreii din România trebuiau să poarte semnul distinctiv.³³ Însă, la 10 septembrie, Poliția Pitești transmitea Comisariatului de Poliție Curtea de Argeș, obligația evreilor din acest oraș de a purta semnul distinctiv, cusut pe haină în partea stângă a pieptului, evreii creștinați fiind scutiți de a purta acest semn.³⁴ La București, în 10 septembrie, prefectul poliției capitalei, N. Radu, îi comunică președintelui comunității că, din

²⁶ Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p. 170.

²⁷ **Ioan (Jack) St. Popescu** (1885-1942), militar de carieră, absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie și al Școlii Superioare de Război. Urcă treptat în cariera militară de la gradul de sublocotenent în 1907 la cea de general de divizie în 1940. Comandant al Diviziei 6 infanterie, este numit în februarie 1941, subsecretar de stat la Ministerul de Interne pentru Poliției și Siguranța Statului până în ianuarie 1942, când este numit șef al Comandamentului General al Teritoriului (Ottmar Trașcă, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010, p. 121).

²⁸ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 54, p. 105.

²⁹ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 66, p. 120.

³⁰ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 2, partea a doua, Editura Hasefer, București, 2003, p. 290.

³¹ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 69, p. 126.

³² *Idem*, nr. 71, p. 131.

³³ *Evreii din România între 1940-1944. Vol. II. Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, București, 1996, p. 307.

³⁴ *Comisia internațională pentru studierea Holocaustului în România. Documente*, Editura Polirom, Iași, 2005, doc. 94, p. 244.

ordinul mareșalului, evreii nu vor purta nici un semn distinctiv.³⁵ Despre aceasta decizie, Mihail Sebastian nota în jurnalul său, la 9 septembrie 1941: „De mâine dimineață trebuia să purtăm Steaua în șase colțuri. Ordinul fusese dat Comunității și comunicat comisariatelor de poliție. Totuși, în urma unei audiențe de azi-noapte a lui Filderman la Conducător, s-a revenit. Nu-mi face nici o plăcere această revenire. Mă obișnuisem cu gândul că voi purta un petec galben cu un magendavid. Îmi imaginam toate neplăcerile, toate riscurile, toate primejdiile, dar, după un prim moment de alarmă, nu numai că mă resemnasem, dar începusem să văd în acest semn un fel de piesă de identitate. Mai mult chiar: un fel de medalie, o insignă care îmi atestă desolidarizarea de infamilii curente, lipsa de răspundere, inocența.”³⁶

Anularea purtării semnului nu a fost generală, evreii din Basarabia, Bucovina și Transnistria au purtat până la sfârșitul războiului semnul distinctiv.³⁷ La 26 februarie 1943, generalul Corneliu Calotescu³⁸, guvernatorul militar al Bucovinei, a introdus printr-o ordonanță militară obligativitatea purtării stelei galbene, nerespectarea se sancționa cu internarea într-un lagăr de muncă, fiind exceptați evreii botezați, femeile evreice căsătorite cu creștini sau cele care aveau copii în urma căsătoriei cu un creștin.³⁹

La Iași și în alte orașe ale Moldovei ordinul nu a fost pus în practică de către autoritățile locale, fiind în continuare purtat de către evrei, „după starea de spirit a autorităților locale,, așa cum nota Artur Axefeld, unul dintre conducătorii comunității din București.”⁴⁰

Legăția Germaniei a cerut reintroducerea semnului distinctiv, așa cum reiese dintr-un articol publicat în ziarul „Bukarester Tageblatt”, din 20 decembrie 1942.⁴¹ Ziarul „Porunca Vremii” în numărul din 18 august 1943, cerea introducerea semnului distinctiv pe tot cuprinsul României, așa cum se procedase în Bucovina, în luna februarie.⁴²

³⁵ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, nr. 75, p. 137.

³⁶ Mihail Sebastian, *De două mii de ani...*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 383.

³⁷ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 2, partea a doua, Editura Hasefer, București, 2003, p. 292.

³⁸ **Corneliu Calotescu**, general de divizie, născut în 1889. Absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie și al Școlii Superioare de Război. Urcă treptele carierei militare de la gradul de sublocotenent în 1910, până la cel de general de divizie, în 1942. În perioada decembrie 1940-august 1941, a fost secretar general al Subsecretariatului de Stat al Armatei de Uscat, locțiitor al guvernatorului Bucovinei (august-septembrie 1941) și guvernator (septembrie 1941- martie 1943) și comandant al Diviziei 3 Infanterie (martie 1943-octombrie 1944). Este arestat imediat și acuzat de crime de război și condamnat de către Tribunalul Poporului la detenție pe viață. Este eliberat în 1956. A murit în 1970. (Ottmar Trașcă, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010, p. 290).

³⁹ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. IV, p.484.

⁴⁰ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 2, partea a doua, Editura Hasefer, București, 2003, p. 293.

⁴¹ Jean Ancel, *op. cit.*, vol. III, p. 404.

⁴² *Ibidem*, p. 503.

Către finalul războiului, la 1 mai 1944, Biroul 10 din Marele Stat Major propunea „creierea unui semn distinctiv vizibil, care să fie purtat de toți evreii din toată țara fără excepție de vârstă și sex”.⁴³

Cel care a propus introducerea semnului distinctiv pentru evreii din România a fost generalul Tătăranu⁴⁴, adjunctul șefului Marelui Cartier General iar Mihai Antonescu, viceprim-ministru acceptă cererea.⁴⁵ (vezi în legislația evrei). Documentele de arhivă demonstrează că ordinul nu a venit direct de la Antonescu, ci a fost propunerea M.C.G. prin generalul Tătăranu.

Purtarea semnului distinctiv a fost una dintre multele măsuri restrictive și discriminatorii impuse evreilor din România regimului Antonesc (1940-1944).

⁴³ Ottmar Trașcă, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010, p. 837.

⁴⁴ **Nicolae Tătăranu** (1890-1953), militar de carieră, absolvent al Școlii militare de artilerie și geniu din București și Școlii Superioare de Război din Paris. Urcă treptat în cariera militară de la gradul de sublocotenent în 1910 la cea de general de divizie în 1942. La începutul războiului în 1941 era subșef al Marelui Stat Major, fiind numit apoi la comanda Diviziei 20 Infanterie care se va afla sub încercuire la Stalingrad. Bolnav de Parkinson, este pus la dispoziție ministerului în perioada ianuarie-octombrie 1943. Din octombrie 1943 și până în august 1944 este numit la comanda părții sedentare a Corpului de Munte, apoi la comanda Corpului 6 armată pentru ca din iulie 1945 să fie trecut în rezervă (Ottmar Trașcă, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010, p. 151).

⁴⁵ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 2, partea a doua, Editura Hasefer, București, 2003, p. 291.

BIBLIOGRAFIE

- Ancel, Jean, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 2, partea a doua, Editura Hasefer, București, 2003.
- Ancel, Jean, *Documents concernig the fate of Romanian jewry during the Holocaust*, Beate Klarsfeld Fountain, Jerusalem, 1986, vol. II, III, IV, V.
- Bălan, Emanuel, *Evreii din Târgu-Neamț. Istoria unei comunități*, Editura Hasefer, București, 2019.
- Benjamin, Lya, Hâncu, Dumitru, Kuller, Hary, Șerbănescu, Ioan, 1941. *Dureroasa fracturare a unei lungi conviețuiri*, Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, București, 2001.
- Comisia internațională pentru studierea Holocaustului în România. *Documente*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Duțu, Alesandru și Dobre, Florica, *Drama generalilor români (1944-1964)*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. I. Legislația antievreiască*, Editura Hasefer, București, 1993.
- Evreii din România între 1940-1944. Vol. II. Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, București, 1996.
- Evreii din România între anii 1940-1944. vol. III, Partea II. 1940-1942: Perioada unei mari restriști*, Editura Hasefer, București, 1997.
- Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. I., Editura Hasefer, București, 1995.
- Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol II/1, București, 1986.
- Moraru, Pavel, *Alexandru Rioșanu (1892–1941), un colonel la datorie*, în „Studii de Securitate și Apărare. Publicație Științifică”, nr. 2 (12) 2014, p. 146-153.
- Pascal, Pincu, *Obștea evreilor din Piatra Neamț*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamț, 2005.
- Oișteanu, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română*, Editura Humanitas, București, 2001.
- Oișteanu, Andrei, *Mythos & Logos*, Editura Nemira, București, 1999, p. 229-243.
- Sebastian, Mihail, *De două mii de ani...*, Editura Humanitas, București, 1990.
- Stan, Florin C., *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012.
- Trașcă, Ottmar, *Chestiunea evreiască în documente militare române. 1941-1944*, Editura Institutul European, Iași, 2010.

Anexe

Fig.1-Familie de evrei din Bucovina
(Radu Ioanid-Holocaustul în România, Polirom, Iași, 2019)

Fig.2-Tânăr evreu cu steaua galbenă
(Radu Ioanid-Holocaustul în România, Polirom, Iași, 2019)

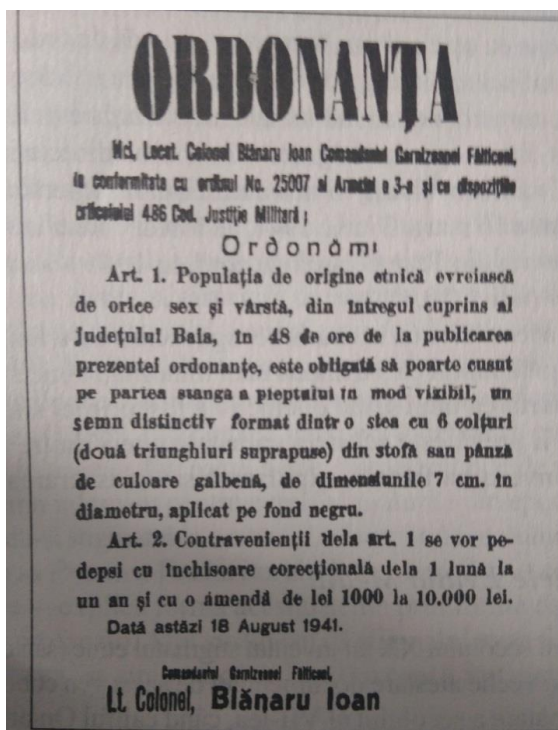

Fig. 3-Ordonanța militară din 18 august 1941 privind obligativitatea evreilor din județul Baia de a purta
semnul distinctiv
(Oișteanu, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 107)